

La «guerra» contra la COVID-19 i altres estratègies discursives per a conceptualitzar la pandèmia

MARIA JOSEP CUENCA¹

Departament de Filologia Catalana i Institut Interuniversitari
de Filologia Valenciana de la Universitat de València

Les situacions de crisi constitueixen un camp de recerca de gran interès per a l'anàlisi del discurs. L'estudi de les estratègies discursives utilitzades en moments de crisi, econòmica o sanitària, per exemple, permet descriure la situació i com es comunica des de les institucions o els mitjans de comunicació. La pandèmia de la COVID-19 no n'és una excepció. Al contrari, en pocs mesos ha generat una important bibliografia des de l'àmbit de la comunicació, l'anàlisi del discurs i la terminologia que de ben segur anirà incrementant-se en el futur.

L'estratègia més estudiada és la metàfora, però altres de les tradicionalment denominades figures retòriques mereixen estudi, atès que també tenen un ús destacat, principalment en el llenguatge de la premsa. En aquesta presentació, il·lustrarem breument algunes de les estratègies discursives més significatives (metàfores, símls i eufemismes) mitjançant una selecció d'exemples apareguts en mitjans de comunicació diversos.

Metàfores i símls, lluny de ser purs ornaments literaris, constitueixen poderosos mecanismes de comprensió, expressió i fins i tot manipulació. L'obra de George Lakoff i Mark Johnson (1980) *Metaphors we live by* va donar un nou impuls a l'estudi de la metàfora com a mecanisme general de pensament i comunicació. Aquesta línia de recerca, que es coneix amb el nom de *teoria de la metàfora conceptual*, ha agafat una embranzida enorme des del darrer terç del segle passat.

La metàfora i els símls activen processos cognitius que ens permeten entendre i caracteritzar conceptes abstractes o desconeguts a partir de conceptes menys abstractes o més coneguts. En concret, són mecanismes analògics basats en la projecció de certs trets entre un domini origen i un domini meta. En el cas

1. A/e: Maria.J.Cuenca@uv.es.

de la COVID-19, la metàfora sovint relaciona el domini de la malaltia amb el domini dels fenòmens atmosfèrics.

L'huracà Covid-19 arrasa Espanya: dos milions de llocs de treball destruïts i més del 40% dels joves en atur (Catalunya Press, 26/01/21)

El domini origen (els fenòmens atmosfèrics devastadors) presta els seus trets destacats (virulència, destrucció, caràcter incontrolable) al domini meta (la malaltia, en general, i l'epidèmia de la COVID-19, en concret).

La metàfora més destacada durant la pandèmia, sobretot durant la primera onada, és la metàfora bèl·lica. Qualsevol conflicte es pot conceptualitzar en termes de guerra, el conflicte per excel·lència (Cuenca 2009; Flusberg *et al.*; 2018, Sabucedo *et al.*, 2020).

«Estem en guerra» contra la Covid-19, diu el secretari general de Nacions Unides

El món està «en guerra» contra la Covid-19, va dir ahir dilluns el secretari general de l'ONU, António Guterres, i va instar la comunitat internacional a adoptar una lògica de guerra per aturar la pandèmia.

«Estem en guerra contra un virus. Necessitem la lògica i la urgència d'una economia de guerra per augmentar la capacitat de les nostres armes», va assegurar Guterres a l'inici de la principal reunió anual dels països membres de l'Organització Mundial de la Salut (OMS). (Diari de Girona, 25/05/21)

El secretari general de les Nacions Unides alertava que el món *estava en guerra* contra la malaltia i que, per a augmentar l'efectivitat de les nostres *armes*, calia adoptar *una lògica i una economia de guerra*.

La metàfora bèl·lica va tenir un correlat multimodal en la posada en escena de les rodes de premsa en què s'escenificava la cúpula de les decisions del Govern espanyol amb responsables polítics i militars.

Aquest enfocament bel·licista serveix per a posar en alerta la ciutadania i aconseguir que modifiqui el seu comportament i accepti les restriccions imposades des dels governs. Per tant, té efectes positius, però també en té de negatius. La metàfora de la guerra, que va ser predominant durant el confinament dels mesos de març a maig, ha rebut crítiques per part d'investigadors del discurs (per exemple, Semino, 2021) i de periodistes com Antoni Bassas:

Fer de la guerra una metàfora és perillós i molt inflamable. Que el coronavirus tindrà conseqüències devastadores a tots els nivells és una evidència, però quan els mandataris (quasi tots ells homes, sigui dit de pas) utilitzen aquesta semàntica ho

fan simplement per *legitimar les seves accions (com la retallada de llibertats o la submissió)* i omplir les nostres consciències d'un discurs bel·licista que *converteix la seva ineficiència política en una tasca gloriosa* alhora que alimenta l'extrema dreta i el seu patriotisme infinit. (Ara, 08/04/20)

Malgrat les crítiques i la pèrdua de vitalitat, la metàfora bèl·lica s'ha mantingut sota diferents formes i ha tingut revifades ocasionals, com quan s'ha parlat de *guerra dels vaccins* o de la *guerra entre AstraZeneca i la UE*.

Una altra àrea preferida en l'ús de les metàfores són els fenòmens naturals, sobretot els devastadors, com ja hem apuntat: huracans, incendis, onades, tsunamis, tempestes... són conceptes freqüents per a descriure la pandèmia i com evoluciona.

Residències i COVID, vivència d'un «huracà» i el camí *cap a la tempesta*. (ISabadell, 06/03/21)

En una entrevista a TV-3,² Prats *ha comparat la situació amb un incendi*: «Si tenim un incendi en una zona amb gran massa forestal per cremar, el risc serà molt més alt que si té lloc en una zona sense vegetació, aquí seria el mateix en termes *epidemiològics*». (El Periódico, 11/07/20)

La *tercera onada* desboca el coronavirus a la Comunitat Valenciana. (À Punt Mèdia, 12/01/21)

Joan Pons: «Això que passa a Anglaterra *no és una segona onada, és un tsunami*». (Vilaweb, 06/01/21)

El 71% dels pacients ingressats a planta no estan vacunats; el 13% tenen una dosi i el 16%, les dues. Cabezas ha descrit *la cinquena onada com la «tempesta perfecta»*, amb l'increment de la socialització i l'expansió de la variant delta, que representa el 84% dels casos a Catalunya. (El Punt Avui, 19/07/21)

Així, l'arribada del virus s'entén com un huracà; l'extensió i l'evolució de la pandèmia es conceptualitza com un incendi o com una onada. L'onada representa, també en les gràfiques, la corba d'escalada i desescalada de casos. Quan la pujada és molt marcada (i, doncs, més destructiva), l'evolució s'equipara a un tsunami. La

2. <<https://www.ccma.cat/324/clara-prats-biofisica-sobre-lhospitalet-la-densitat-de-poblacio-es-un-factor-de-risc/noticia/3032069/>>

cinquena onada es conceptualitza com un incendi o com una «tempesta perfecta», per la confluència de diversos factors negatius i inesperats.

Les comparacions i els símls són una altra estratègia conceptualitzadora de gran interès (Cuenca, 2015; Cuenca & Romano, en premsa). Al principi triomfava la comparació de la COVID-19 amb la grip o un refredat. La comparació va anar deixant pas a símls que incloïen dominis cognitius com els de les metàfores, fonamentalment la guerra i els desastres, naturals o provocats.

«Conviure amb el coronavirus és com estar enmig d'un *tiroteig* constant però amb *bales invisibles*». (*Pla del Pou*, 208, entrevista a Àlex Arenas, abril 2020)

«El coronavirus és com *una explosió* l'ona expansiva de la qual encara no ha arribat», afirma Gabriel Zuchtriegel, director del parc arqueològic de Paestum. (*El Temps*, 10/08/20)

«El coronavirus és com la *caiguda d'un meteorit* sobre l'economia espanyola». (*Bolsamanía*, 17/03/20)

En els exemples anteriors es compara la pandèmia amb un tiroteig, una explosió o la caiguda d'un meteorit, situacions totes perilloses i destructives, com ho són també els accidents massius.

Els dies millors és *com si caigués un Airbus 320*; els pitjors, *com si caigués un Boeing 747*. (TV3, 17/12/20)

L'Airbus 320 té capacitat per a 220 passatgers, i el Boeing 747, per a uns 450. Aquest és el símil que plantejava el doctor Taberner, cap d'Oncologia de l'Hospital Vall d'Hebron, alertant del perill d'una tercera onada.

Tant en el cas de les metàfores com en els dels símls, les projeccions més freqüents entre el domini origen (guerra, fenòmens atmosfèrics, etc.) i el domini meta (la pandèmia) són: a) les accions nocives que provoca el virus, i b) qualitats relacionades amb les dificultats per a reconèixer, predir o curar el virus, com a agent maligne i fora de control.

El professor Federico Demaria, de la Universitat Autònoma de Barcelona, resumeix l'impacte del confinament en l'economia: «El COVID-19 és com *apuntar-nos amb una pistola al cap i dir: la vostra economia o la vostra vida!* Per tant, depèn de nosaltres triar entre aquestes dues coses». (Generalitat de Catalunya, 11/09/20)

Com [*sic*] el coronavirus és com un *fantasma invisible*, és difícil saber on s'han encomanat els casos nous. (*El Periódico*, 31/05/20)

Veiem, doncs, com aquests dos mecanismes analògics, metàfora i símil, s'utilitzen per a descriure una situació nova i informar sobre els efectes que provoca, activant una estratègia discursiva que té la capacitat de cridar l'atenció del receptor i suggerir tota una sèrie de conceptes que fan prendre consciència de la gravetat de la situació.

La pandèmia també ha estat un camp propici per a l'eufemisme. El DIEC defineix un eufemisme com un «mot o locució d'expressió suau, atenuada, en lloc d'un de dur, inconvenient o desplaent». I és que moltes de les notícies que s'han donat durant aquests temps han estat inconvenients o desplaents i les autoritats han pensat que potser calia atenuar-les o disfressar-les. L'eufemisme més destacat de la pandèmia és el de la «nova normalitat», tan anunciada des de la primera onada i que més d'un any després encara no ha arribat. La «nova normalitat» va donar pas a altres eufemismes, com ara la «restricció de mobilitat nocturna» (per «toc de queda») o «fer passos enrere» (en la desescalada).

Un altre eufemisme que es va repetir en alguns períodes va ser l'expressió «estar sobre la taula» referit al confinament o a altres mesures, generalment restrictives.

La Generalitat estudia aplicar un confinament de cap de setmana: «Està sobre la taula». (*El País*, 26/10/20)

En aquell context, l'expressió «està sobre la taula» s'havia d'interpretar com a anunci d'una restricció que, en sentit estricte, no s'estava discutint sinó que, de fet, ja s'havia decidit i estava a punt d'aplicar-se. Era, doncs, una manera edulcorada d'avançar una mesura controvertida i negativa per a la població.

En síntesi, els exemples que hem presentat són només una mostra de les diverses estratègies discursives que s'han fet servir durant la crisi de la COVID-19. L'anàlisi d'alguns dels mecanismes més destacats en la comunicació de la pandèmia (metàfora, símil i eufemisme) permet palesar com s'ha conceptualitzat i comunicat una situació de crisi global en àmbits com la política i els mitjans de comunicació, com s'ha presentat a la població la malaltia i, tenint en compte les dates, com ha canviat aquesta conceptualització.

BIBLIOGRAFIA

CUENCA, M. J. (2009). «The War of the Languages: Metaphors of linguistic conflict in Catalonia». *11th Joan Gili Memorial Lecture*. The Anglo-Catalan Society.

- Birmingham: University of Birmingham. [En línia]: <<https://www.anglo-catalan.org/downloads/joan-gili-memorial-lectures/lecture11.pdf>>
- CUENCA, M. J. (2015). «Beyond compare: Similes in interaction». *Review of Cognitive Linguistics* 31(1), p. 140-166.
- CUENCA, M. J.; ROMANO, M. (en premsa). «*Like a virus*. Similes for a pandemic». *Metaphor & Symbol*.
- FLUSBERG, S. J.; MATLOCK, T., i THIBODEAU, P. H. (2018). «War metaphors in public discourse». *Metaphor & Symbol* 33(1), p. 1-18.
- LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- SABUCEDO, J. M.; ALZATE, M., i HUR, D. (2020). «COVID-19 and the metaphor of war». *International Journal of Social Psychology* 35(3), p. 618-624.
- SEMINO, E. (2021). «“Not Soldiers but Fire-fighters” – Metaphors and Covid-19». *Health Communication* 36(1), p. 50-58.